

Samuel IJsseling. *Apollo, Dionysos, Aphrodite en de anderen. Griekse goden in de hedendaagse filosofie.* Boom

Bestaat er zoiets als heimwee naar de mythe? Het lijkt er wel op, want ondanks christendom en rationalisme is de westerse mens zijn belangstelling voor de Griekse goden en hun grillige avonturen nooit kwijtgeraakt. Met name in de kunst en in de literatuur zijn kerk en rede er niet in geslaagd om de bewoners van de Olympus en hun aanverwanten overbodig te maken. Door de eeuwen heen hebben schrijvers, schilders en beeldhouwers teruggegrepen op het mythische erfgoed uit de Oudheid.

Ook in de filosofie spelen de mythen een rol van betekenis, maar hier ligt de relatie ingewikkelder dan in de kunst en de literatuur. Sinds Plato de dichters (van oudsher de vertellers bij uitstek van de oude mythen) de toegang tot zijn ideale staat ontzegde, is er sprake geweest van een onmiskkenbare animositeit. Het vaak immorele en perverse gedrag van de goden vond Plato een slecht voorbeeld voor de opgroeiende jeugd. En de betovering en verblinding die het vertellen van verhalen teweeg kan brengen, hield de geest af van het logische denken dat Plato (en na hem bijna de hele traditie van de westerse filosofie) als de gouden weg naar de waarheid beschouwde.

In het licht van de logica is de Griekse godenwereld een polytheïstische warboel, die door de filosofie - met de niet geheel belangeloze steun van het joods-christelijke monotheïsme - werd ingeruild voor het ideaal van de ene ware God. De secularisatie, die inzette met de Renaissance en die haar doel bereikte in de eeuw van de Verlichting, heeft hieraan niets wezenlijks veranderd. Ook zonder het christelijke geloof bleven de meeste filosofen uitgaan van het bestaan van één wereld, één waarheid, één redelijkheid.

Pas na Nietzsches proclamatie van de 'dood van God' ging het definitief bergafwaarts met de cultus van het Ene en het Ware. Daarvan profiteren de mythen, betoogt Samuel IJsseling, hoogleraar aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte aan de Katholieke Universiteit van Leuven, in *Apollo, Dionysos, Aphrodite en de anderen*. Zijn boek bevat een discreet pleidooi voor een herwaardering van het polytheïsme, dat de filosofie in het verleden zo vaak links heeft laten liggen.

IJsseling verlangt niet een hernieuwd geloof in de oude Griekse goden; hij legt eerder een - zeer postmoderne - nadruk op de betekenis van het verhaal. Mythen zijn voor hem in de eerste plaats verhalen. De mythologie bestaat uit een onafzienbaar netwerk van pluriforme verhalen. Kleine verhalen wel te verstaan, want de 'grote verhalen' (zoals Jean-François Lyotard alle op eenheid gerichte doctrines ooit noemde) hebben in het postmoderne denken afgedaan.

In die verhalen vinden de goden hun plaats als personages. Maar ook het filosofische discours behoort tot de orde van het verhaal. Mythische verhalen en filosofische verhalen bestaan in het postmoderne polytheïsme broederlijk naast elkaar. Het verschil is weliswaar niet verdwenen, maar het verheven standpunt van waaruit een hiërarchische orde placht te worden aangebracht wèl.

Hoe nu dieper in die nooit helemaal te begrijpen mythische verhalen door te dringen? Er zit, schrijft IJsseling, niets anders op dan ze voor de zoveelste keer

opnieuw te vertellen. En dat is wat hij in zijn boek doet, in navolging van Roberto Calasso die zich in *De bruiloft van Cadmus en Harmonia* (1988) aan iets soortgelijks heeft gewaagd.

Anders dan bij Calasso komen in *Apollo, Dionysos, Aphrodite en de anderen* ook de filosofische verhalen ruimschoots aan bod. IJsseling's vertelkunst richt zich op beide domeinen en wil zo laten zien hoe dezelfde problemen een rol spelen in de filosofie en in de mythologie. Niet ten onrechte pretendeert hij daarom dat zijn boek ook gelezen kan worden als een inleiding in de hedendaagse wijsbegeerte.

Encyclopedische volledigheid is hierbij gelukkig niet nagestreefd. IJsseling gedraagt zich eerder als een erudiete gids die in het weelderige landschap van mythe en filosofie zijn eigen parcours heeft uitgezet. Sommige van de vergezichten die hij de lezer offreert, doen nogal obligaant aan en dan krijgt zijn verteltrant alsnog een bijklank die aan de encyclopedie herinnert. Dat hij Apollo en Dionysos met Nietzsche verbindt en Prometheus met het denken over de techniek, ligt bijvoorbeeld te zeer voor de hand dan dat men er nog van opkijkt.

Elders is hij beter op dreef en arrangeert hij verrassende confrontaties, zoals die tussen de Dionysos-cultus en Derrida's deconstructivisme, Helena van Troje en de moderne herwaardering van de sofisten, de liefde van Admetos en Alkestis en de behandeling van de dood bij Heidegger en Levinas, de terugkeer van Odysseus en het Hegeliaanse systeemdenken.

Hoewel IJsseling uitdrukkelijk verklaart niet te willen interpreteren (dat zou tegen het vertellen ingaan), ontkomt hij daar toch niet helemaal aan. In tegenstelling tot Calasso heeft hij zich niet in de mythen ondergedompeld om ze daarna als het ware van binnenuit opnieuw te vertellen. De opzet van zijn boek maakt dat ook onmogelijk, want zonder een minimum aan interpretatie kan de verwantschap van de mythische verhalen met de problemen van de moderne filosofie moeilijk in het zicht komen.

Alleen al in de presentatie van de oude mythen als een netwerk van 'verhalen' schuilt een element van interpretatie, dat de mythen geschikt moet maken om in een postmoderne vertelling te worden ondergebracht. IJsseling doet dat trouwens niet zomaar, hij heeft er een bedoeling mee, die in het voorwoord wordt uitgesproken: 'Zoals de Grieken hun tempels bouwden om zich te beschermen tegen het overweldigende dat tegelijkertijd slechts in de tempels verschijnen kon en zoals zij hun verhalen vertelden om het goddelijke aan banden te leggen waardoor er mee te leven viel, zo wordt in dit boek een poging gedaan om iets te zeggen dat niet te zeggen is maar dat slechts betekenis heeft door het uit te spreken'.

Het klinkt - op een voor de rest van het boek beslist niet representatieve manier - hopeloos cryptisch en paradoxaal, maar in het laatste en meest programmatische hoofdstuk ('Het polytheïsme en de postmodernen') wordt duidelijker waar het om gaat. IJsseling laat daar, als ik mij niet vergis, het achterste van zijn tong zien en dat verschaft tevens het antwoord op de vraag waarom de Griekse mythen op hem zo'n onweerstaanbare aantrekkingskracht uitoefenen.

Meer dan eens wijst hij erop dat de goden voor de Grieken nooit helemaal te vertrouwen zijn. Anders dan in het christendom ontbreekt in de antieke religie de

notie van een goddelijke voorzienigheid. Met als gevolg een fundamentele onzekerheid, die overeenkomst vertoont met de onzekerheid waarin de postmoderne mensheid terecht is gekomen na het echec van de 'grote verhalen'.

Dat de geschiedenis bijvoorbeeld 'redelijk' zou zijn (iets waarvan filosofen als Hegel of Marx nog ten volle overtuigd waren), valt na twee wereldoorlogen en na Auschwitz en Hiroshima niet goed meer in te zien, meent IJsseling. Vandaar de postmoderne versplintering; zij belichaamt het onvermogen om de werkelijkheid nog in één alomvattende, definitieve waarheid onder te brengen en zo te beheersen. In plaats daarvan hebben we nu het 'polytheïsme' van al die kleine verhalen, 'fragmentarische analyses en voorlopige oplossingen', waarin het uiteindelijke oordeel keer op keer en wie weet voor altijd wordt uitgesteld.

Uitstel - dat is volgens IJsseling de 'grondstemming' van de postmodernen. Dezelfde grondstemming bepaalt zijn eigen boek, dat je een oefening in uitstel zou kunnen noemen. In het uitstel wordt bovendien iets bewaard, dat in het hierboven gegeven citaat als het 'overweldigende' wordt aangeduid. 'Iets dat van een andere orde is dan die van het weten', heet het - naar aanleiding van Heidegger en Bataille - in het slothoofdstuk.

En dat maakt duidelijk waaraan het heimwee naar de mythe bij IJsseling in feite beantwoordt: aan een het onuitroeibare verlangen naar transcendentie dat religie en filosofie sinds de 'dood van God' niet meer kunnen bevredigen. Door de oude verhalen over de Griekse goden opnieuw te vertellen in een filosofisch verband wordt althans iets gered van wat verloren is gegaan, zij 't eerder tussen dan in de verschillende verhalen. Net als in de literatuur blijkt het immers meer een kwestie van suggereren dan van benoemen te zijn.

Eén concrete troost bieden de mythen echter wel. Redelijkheid en voorzienigheid mogen uit de geschiedenis verdwenen zijn, door - in postmodern uitstel - weer aan te kloppen bij de mythologie wordt de band met het verleden eindelijk hersteld. De problemen waar het werkelijk op aan komt zijn tenslotte van alle tijden en het kan niet anders, of het doet deugd dat in de oudste traditie waarover de westerse mensheid beschikt bevestigd te zien.

(de Volkskrant, 1994)